

JOHN MAYNARD KEYNES

- *keynesi forradalom* -

VÍGH LÁSZLÓ

1 936-ban jelent meg Keynes fő műve „A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete”, amely sokak szerint forradalmasította a közgazdaságtant. Kétségtelen, hogy a második világháború utáni időszakban, egészen a hatvanas évek végéig a közgazdasági elméletben a keynesi eredetű nézetek és fogalmi keret vált uralkodóvá és a korra jellemző aktív gazdaságpolitika ideológiai támaszául szolgált. Ezt a háború utáni időszakot szokás a kapitalizmus „aranykorának” tekinteni, a jóléti államok korszakának, amelyben tartós növekedés, közel teljes foglalkoztatás és magas fokú szociális biztonság a jellemző a fejlett nyugati országokban. Ebben az időszakban úgy tűnt és ennek az optimizmusnak tekintélyes közgazdászok és magas állású politikusok hangot is adtak, hogy a keynesi ihletésű gazdaságpolitika megoldotta a kapitalizmus problémáit [legalább is a

fejlett országokban) és lezárult az antihumánus háború előtti szabad verseny korszaka, átadva helyét az államilag szabályozott kapitalizmusnak. Mindez azonban illúzióknak bizonyult. A hatvanas évek végének ill. a hetvenes évek elejének válságjelenségei, az infláció fokozódása, az olaj és nyersanyagárak robbanása végül a keynesi elmélet és az azon nyugvó gazdaságpolitika bukását eredményezte. Az elméletben és a gyakorlatban egyaránt neoliberais fordulat játszódott le. A keynesi forradalmat elsöpörte a monetáris ellenforradalom, amely lényegében visszatérés a Keynes előtti ortodox neoklasszikus nézetekhez, az állam szociális szerepvállalása jelentősen csökkent és újra előtérbe kerültek a liberális gazdaságpolitikai megoldások.

Ki volt Keynes, hogyan tudta forradalmasítani a gazdaságelméletet és mi vezetett ennek az elméletnek a bukásához?

Keynes 1883-ban született Cambridge-ben született éppen Marx halálának évében. Apja John Neville Keynes ugyancsak tekintélyes közgazdász, Alfred Marshallnak a kollégája, aki a neoklasszikus elméletnek pápája volt Angliában, amely ellen Keynes a támadást intézte. Maga Keynes is Marshall tanítványa volt, jóllehet kezdetben matematikát és klasszikus tárgyakat hallgatott a Cambridgei egyetemen. Ebben az akadémiai közegben vált közgazdásszá.

Az áttörést hozó Általános elmélet megírása előtt már több jelentős művet publikál és fontos állami hivatalokat tölt be. Emellett jelentős közéleti szerepet vállal, az *Economic Journal* vezető közgazdasági folyóirat szerkesztője, valamint önálló kört hoz létre [Cambridge Circus] az egyetemen, ahol tanít. Azon kevés elméleti közgazdász közé tartozik, David Ricardo mellett, akik a gyakorlatban is megállják a helyét, tőzsdei ügyletekkel ill. műkincskereskedéssel óriási vagyona teszt. Már a fő mű megjelenése előtt is felfedezhető munkáiban radikalizmusa, például gazdaságpolitikai írásaiban, ill. a klasszikus elmélettel szembeni fenntartásai, de saját bevallása szerint is egészen az Általános elmélet megírásáig, még lényegében a hagyományos elmélet keretein belül mozog, ahogy ezt a mű előszavában is leírja.

Jóllehet a klasszikus-neoklasszikus elméletet már sok kritika érte Keynes fellépése előtt is, elsősorban amiatt, hogy tételei nyilvánvalóan ellentmondanak a valóságnak és ez a közvélemény számára sem maradt észrevétlen, ezért – Keynes szavaival – „mindinkább megvonták a közgazdászoktól azt a megbecsülést, amelyben más tudományágakat részesítettek”, mégis a keynesi mű jelentette az áttörést. Ebben nagy szerepet játszott természetesen Keynes tekintélye és az a kifinomult módszer, amellyel a neoklasszikus tan burkát, mintegy „belülről feltörte”, de a döntő az volt, hogy éppen a rendszer megmentése érdekében nem habozott megkérdőjelezni magának a rendszernek az alapjait. Tette mindezt úgy, hogy egyúttal alternatívát is kínált, az állami beavatkozás formájában a kapitalizmus bajainak orvoslására.

A keynesit megelőző klasszikus elmélet nem tartotta szükségesnek, sőt az esetek többségében kifejezetten károsnak ítélte az állami beavatkozást. Ennek a filozófiai alapja a smithi „Láthatatlan Kéz” elmélete volt, amely kimondta, hogy a felvilágosult önérték a közjót eredményezi. A láthatatlan kéz lényegében a piaci erők szabad játéka, az árak minden piacot megtisztító mechanizmusa. Kereslet és a kínálat mögött a saját önző céljaikat követő egyének cselekvése húzódik

meg és az árak szabad mozgása gondoskodik arról, hogy az egymással ellentétes erők eredőjeként a maximális jólét bontakozzon ki, amely nagyobb annál, mintha eleve mindenki a köz érdekében tevékenykedne. A piaci mechanizmus eszerint lényegében mindent megold, beleértve a munkanélküliség problémáját is. A klasszikus felfogás csak önkéntes munkanélküliséget fogad el, hiszen a munkás is optimalizálja helyzetét, mikor munkakínálatát kialakítja és dönthet úgy, hogy a fennálló bér mellett nem vállal munkát, hanem a szabadidőt preferálja. Van még egy lehetőség, ami megbénítja a piacmegtisztulást, ha a szakszervezetek nem fogadják el a bérek csökkenését, ebben az esetben a munkásokat terheli a felelősség a munkanélküliségért.

A láthatatlan kéz tételnek a konkrét gazdaságelméleti megfelelője a Say-törvény, amely szerint a kínálat mindig megteremti saját keresletét, ezért az összes kereslet szükségképpen egyenlő az összes kínálattal. Say francia közgazdász szerint, ha valaki árut állít elő, igyekszik azt eladni és az érte kapott pénzt is azon nyomban felhasználni, vagyis minden áru kínálata keresletet is képvisel teljes értéke erejéig. Keynes nem fogadta el a láthatatlan kéz elvét, támadását pedig közvetlenül a Say-törvényre összpontosította. Kritikájában hangsúlyozta, hogy Say lényegében azt feltételezi,

hogy a gazdasági döntésekben a pénz nem játszik aktív szerepet, pusztán technikai eszköz a csere lebonyolítására. Keynes szerint azonban a kapitalizmus pénzgazdaság és nem egyszerű cseregazdaság, amelyben a pénz a gazdagság általános formája, és önálló törekvés tárgya. Ezért, ha valaki eladja áruját, az érte kapott pénzt nem feltétlenül igyekszik elkölteni. Ha viszont valaki nem vásárol, ennek következtében mások nem tudnak eladni, így kevesebbet képesek ők is vásárolni stb. Ez a piacok általános beszűkülését eredményezi, így szükségszerű olyan helyzetek kialakulása, amikor a „kereslet zömmel a pénz felé irányul”, vagyis a többség csak eladni akar, anélkül, hogy vásárolna. Ez az összes kereslet elégtelenségét eredményezi, a kínálattal szemben.

Keynes a maga elméletét a hatékony kereslet elméletének nevezi, mivel tipikus jelenségnek tartja, hogy az összkereslet határozza meg az összkínálatot. A klasszikus elmélet szerint még abban az esetben sem lépne fel probléma, ha egyesek nem költenék, ill. fogyasztanak el teljes jövedelmüket. Az így keletkezett el nem fogyasztott jövedelem, a megtakarítás automatikusan beruházássá válik, mivel a megtakarítás növeli a pénztőke kínálatát, ami a kamatláb csökkenésén keresztül kiváltja a megfelelő nagyságú beruházási keresletet. A kí-

nálat meghatározó szerepe, a beruházás és megtakarítás viszonyában a klasszikus felfogás szerint itt úgy jelentkezik, hogy a társadalom csak annyit ruházhat be, amennyi a nemzeti jövedelemből a fogyasztás után marad, vagyis a nemzeti megtakarítást. Keynes ezt két döntő ponton támadja.

Egyrészt a beruházás nagysága, még ha a növekvő megtakarítás miatt csökken is, a kamatláb nem biztos, hogy nő, mert a beruházás keynesnél nem elsősorban a kamatlábtól, hanem a profittól, sőt a várható profittól függ. Keynes szerint a magánberuházások elégtelenségének tipikus jelensége a modern kapitalizmusnak, amely a bizonytalan és pesszimista profitvárakozásokkal magyarázható. Ennek döntő okát Keynes a spekulációban jelöli meg. Rámutat, hogy a „beruházási piacok szervezetének a tökéletesebbé válásával ... megnő annak a veszélye, hogy a spekuláció kerül fölénybe ... Ha egy ország tőkéjének fejlődése egy játékszínű tevékenységének melléktermékévé válik, aligha végeznek jó munkát.”

A beruházások elégtelensége alulkeresletet eredményez. Ez Keynes szerint azért különösen súlyos probléma, mert a nemzeti jövedelem növekedésével növekvő mértékben nő a megtakarítás és bár a fogyasztás is nő, de csökkenő mértékben, azaz relatíve az összfogyasztás csökken.

Egyre nagyobb beruházásra lenne ezért szükség, hogy a hiányzó fogyasztási keresletet pótolja. Valójában a pangó magánberuházási kereslet azt eredményezi, hogy a kínálat a kereslethez igazodik és az eladható árutömeg és a megtermelhető jövedelem messze lesz az optimálistól és az ebből származó megtakarítás is kisebb lesz a lehetségesnél. Megfordul tehát a viszony a beruházás és a megtakarítás között. A beruházás generálja tehát a jövedelmet és ezen keresztül a megtakarítást, szemben a klasszikus felfogással. A kereslet elégtelensége azt jelenti, hogy a közjó nem valósul meg, a gazdaság kényszerű munkanélküliséggel, kapacitás kihasználatlansággal, eladhatatlan árukkal küszködik. Itt jön be Keynes gazdaságpolitikai javaslata; a hiányzó magánkeresletet állami kereslettel kell pótolni. A költségvetésből kell, akár deficit árán is állami beruházásokat megvalósítani, mert azok képesek magasabb jövedelmet és ezen keresztül foglalkoztatást biztosítani. Egy keresleti többlet, amelyet az állam betáplál a gazdaságba, ráadásul saját nagyságánál lényegesen nagyobb jövedelemnövekedést generál tovagyűrűző hatása révén, mivel nem csak azon a helyen növeli a jövedelmet, ahová beáramlik, hanem mivel azt a jövedelmet is elköltik, ami újabb keresletet, majd jövedelmet hív létre.

re. Ez a híres keynesi multiplikátor [megsokszorozó] hatás.

Másrészt Keynes szerint a megtakarítás azért sem válik automatikusan beruházássá, mivel a megtakarítás pénzben történik és ezt a pénzt, ahogy ezt a Say-törvény kritikájánál láttuk, öncélúan tartják, tehát nem növeli a tőke kínálatot [nem vesznek rajta kötvényt sem, vagy bankba sem fektetik]. Ebből jön a keynesi sajátos pénzelmélet. Mivel az öncélú pénztartás nem eredményez semmilyen hozamot, szemben például egy pénzügyi befektetéssel, a kamat felfogható úgy, mint a likviditásról való lemondás jutalma. Az öncélú pénztartás lényegében likviditási céllal történik, mert a pénz a leglikvidebb dolog. Aki pénzzel rendelkezik, mindig tud árut vásárolni, viszont aki árut halmoz fel, azt nem tudja tetszés szerint pénzzé változtatni. A kamat tehát Keynesnél nem a megtakarítás és a beruházás közvetítője, mint a klasszikusoknál, hanem a monetáris [pénzügyi] szektor és az áru piac közti közvetítő. A monetáris politika, ha pénzt nyom a gazdaságba annak egyrésze tényleges áruvásárlást, tipikusan beruházást eredményez a kamatláb csökkenésén keresztül, de a másik része a pénznek tétlen, öncélú pénzzé válik. Sőt, ha erős a likviditási igény, pl. válság idején, gyakorlatilag minden beáramló pénz tétlen pénzzé válik és a kamatláb nem csökken. Ez

egy újabb érv a fiskális [költségvetési] politika mellett, a monetáris politikával szemben. A klasszikus felfogás szerint ugyanis válság idején elegendőek a pénzügyi injekciók, amelyek lenyomják a kamatlábat. Keynes szerint ez éppen válságban nem működik [likviditási csapda].

Keynes tehát elsősorban az állami kiadások fokozását javasolja a kapitalizmus problémáinak megoldására. Felmerül a kérdés vajon végleges megoldást jelent-e ez. Annál is inkább, mert jóllehet a háború utáni időszak a keynesi elmélet jegyében telt el, azóta minden megváltozott. Visszatértek új köntösben a Keynes előtti nézetek és az állami gazdaságpolitika a gyakorlatban is megváltozott. Maga az elmélet volt rossz, vagy csak rosszul alkalmazták, megreformálható-e a kapitalizmus? Mindkét felfogásnak vannak hívei. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy az állami beavatkozás lehetőségei jóval szűkebbek annál, mint amit Keynes állít. A tőke hajtóereje a profit, a rossz profit várakozások nem véletlenül állnak elő. Az állam, mint eszmei ösztökés sem kerülheti meg a szabályt. A kereslet általános fokozása nyilvánvalóan nem megoldást, ezt maga Keynes is hozzátette később: „Én a megfelelő összetételű kereslet-növelésről beszélek.” A legfontosabb funkcióját, azonban betöltötte a keynesi elmélet, minden

fogyatékosága ellenére. Keynes érzékelte, hogy valamit tenni kell, mert különben a rendszer össze-

omlik és képes volt ezt elméletileg-ideológiailag alátámasztani.

IRODALOMJEGYZÉK

BEKKER Zsuzsa [szerk] [2000]:
Alapművek, alapirányza-
tok, Aula

ROBINSON Joan [1963]: Beve-
zetés a foglalkoztatás el-

méletébe In: A gazdasági
fejlődés feltételei, KJK.

WEEKS John [1998]: A neok-
lasszikus közgazdaságtan
kritikája, Aula-TEK